

Muziejus: šventovė ar forumas?¹

Duncan F. Cameron
Bruklino muziejaus direktorius

Mūsų muziejams būtinai reikia psichoterapijos. Vienose didžiosiose institucijose daugybė požymių rodo tapatybės krizę, kitose – pažengusią šizofreniją. Tai, žinoma, palyginti nauji muziejų negalavimai, ir vis dar turime kentėti labiau tradicinius nusiskundimus: viena vertus – didybės manija, kita vertus – psichozės sukeltu užsisklendimu. Tačiau, paprastai kalbant, dabartinės krizės esmė yra tokia: atrodo, jog mūsų muziejai ir meno galerijos nežino, kas jie yra. Mūsų institucijos nesugeba apibrėžti savo vaidmens.

Pateikus tokį kaltinimą reikia duoti ir kokių nors įrodymų. Nors ir nelabai sistemingai, bet pateiksiu keletą anekdotų ir pavyzdžių, tikėdamasis, kad geštalto terapija tik patvirtins psichiatrų nustatytą diagnozę.

Toronte provincijos valdžia išleido nuo 35 iki 50 milijonų dolerių Ontarijo mokslo centro statybai ir įrengimui. Pirmaisiais gyvavimo metais – 1964–1966 planuota, kad tai bus muziejus, buvo įdarbinti įvairios patirties muziejininkai. 1966 m. pabaigoje vyriausybė ir kai kurie valdybos nariai nusprendė, kad muziejus – blogas dalykas. Žodis „muziejus“ jiems buvo nepriimtinas. Muziejus su kolekcijomis ir tyrimų programa, su konservacijos laboratorija ir mokslinė biblioteka, jų nuomone, šiuolaikinei visuomenei buvo visiškai neįdomus.

Per kelis mėnesius visi muziejininkai, išskyrus vieną, buvo atleisti. Į institucijos planavimą ir plėtrą išitraukė dizaino grupė, valstybės tarnautojai ir iš provincijos Švietimo skyriaus pasiskolinti darbuotojai. Tad išmanančių muziejininkystę nebeliko, ir pagal naująją politiką centras nebeturėjo būti muziejumi.

Kai Mokslo centras su triukšmingomis fanfaromis atsivėrė visuomenei, dalijamos brošiūros viršelyje buvo parašyta:

„Surašykite viską, ko jus mokė apie visuomenines vietas, ypač muziejus.

Tokius dalykus kaip

nieko nelieskite

netriukšmaukite

nefotografuokite

garsiai nesijuokite

Užrašėte? Puiku.

Dabar suplėšykite jį į mažičius gabaliukus ir išmeskite.“

¹ Straipsnis parengtas pagal 1971 m. Kolorado universiteto muziejaus paskaitą specialiam *The Journal of World History* (Pasaulio istorijos žurnalo) numeriui „Muziejai, visuomenė, žinios“ (1972), perspausdintas UNESCO sutikus.

Ontarijo mokslo centras iš tiesų nėra muziejus, nors iš pradžių toks buvo planuojamas. Šiandien jame tikras chaosas – mokslo eksponatai susimaišę su pramonės ir technologijos eksponatais, kurių rėmėjai yra korporacijos. Čia yra nesuskaitoma daugybė mygtukų, kuriuos galima paspausti, ir rankenėlių, kurias galima pasukti. Į visa tai – į klaustrofobišką kakofoniško nekomunikavimo labirintą įterpti karštų dešrelių kioskai ir ledų vežimėliai.

Tai „veiklos centras“, kaip valdžia ir žadėjo, bet kaip galėjo planuotas didingas mokslo ir technologijos muziejus virsti pačiu brangiausiu pasaulyje atrakcionu?

Ontarijo meno galerija (taip pat Toronte) niekada neabejojo, kad ji yra meno istorijos muziejus ir šiuolaikinio meno eksponavimo vieta. Tai buvo aiški ir paprasta meno galerija. Per pastaruosius dvidešimt metų galerija turėjo priimti sunkius sprendimus dėl vietinių menininkų draugijos parodų. Galbūt buvo abejojama kasmetinių draugijos parodų kokybe, bet, ir tai buvo visiškai teisinga, susirūpinta, kaip išlaikyti aukštą meno galerijos lygį. Tada, septintajame dešimtmetyje, šiai galerijai, kaip ir dešimtims kitų, iškilo problema, kaip sutalpinti naujas šiuolaikines formas, tokias kaip *hopeningai*, elektroninė aplinka ir t. t. Jos padarė, ką galėjo. Dabar, aštuntajame dešimtmetyje, planuojama gerokai išplėsti meno galerijos pastatą ir, bent jau vienu planavimo etapu, buvo ketinama statyti dideles eksponavimo erdves, arba aplinkos sales, suprojektuotas kaip galima lanksčiau. Jose, kaip buvo aiškinama, bus galima bet ką išbandyti ir bet kas galėtų vykti.

Galerija buvo nusprendusi, kad ji nebebuvo vien tik vieta, kur būtų eksponuojami ir visuomenei aiškinami aukščiausio lygio meno darbai. Dabar ji buvo vieta, kur suteikta proga geriems ar blogiems nežinomiems bei eksperimentiniams dalykams.

Vašingtono rajone, Anakostijoje (viename didžiausių juodųjų miesto getų), yra muziejus, kuris atkreipė tarptautinės visuomenės dėmesį. Anakostijos kaimynystės muziejų remia Smithsono institutas (*Smithsonian Institute*). Muziejuje vykdoma svarbi ir visiškai pateisinama programa. (Gal kai kurie skaitytojai matė filmą apie žiurkių parodą. Projekto tikslas buvo patyrinėti žiurkę, kaip miesto ir ypač lūšnynų problemą, suvokti pačią gyvūno prigimtį. Buvo pasinaudota muziejaus įranga, dalyvavo muziejininkai, tačiau visų svarbiausia buvo tai, kad labai aktyviai dalyvavo Anakostijos rajono gyventojai.) Čia būtų galima paklausti, ar Anakostijos veikla vadintina „muziejumi“. Ar tai ne bendruomenės centras, vykdomas labai svarbią ir reikalingą funkciją aiškinant šios bendruomenės aplinką ir kultūrinį paveldą pasitelkus eksponavimo įrangą, bet neturint pastovių kolekcijų ir kuratorių? Ar tai ne bendruomenės parodų centras, bet ne muziejus?

O ką galima būtų pasakyti apie naujus šiuolaikinio meno centrus, apie naujoviškas Sue Thurman pastangas Bostone ar Jano Vandermarko darbą Čikagoje? Šiais atvejais žodis „centras“, be abejonės, labiau tinka negu „muziejus“. Ir jeigu taip, ką tuomet

daryti su Šiuolaikinio meno muziejumi Niujorke? Tai muziejumi tapęs puikus centras.

Galima rasti daug naujų mokslo centro pavyzdžių, kurie neturi jokių kolekcijų ir nevykdo unikalaus tiriamojo darbo, tačiau nuolatos siūlo mokslo demonstravimo programas. Yra daug meno istorijos muziejų, kurie nustūmė vakardienos paveldą į šoną, kad būtų vietos šiandienos eksperimentams. Ir dar yra sparčiai daugėjančių kultūros centrų, siekiančių tapti viskuo ir visiems. Daugelyje jų kažkur tarp sudėtingų ir dažnai karštligiškų programų užkišta kažkas panašaus į muziejų.

Ar muziejus gali būti šalia baleto klasės trejų metų vaikučiams, įvairiausio tipo mėgėjiško meno programos ir retkarčiais bingo žaidimo – vietinės labdaros akcijos, – ar visa tai gali būti bent minimaliai suderinta?

Yra institucijų, tokių kaip Robersono menų ir mokslo centras Binghamtone, Niujorko valstijoje, kurie į tokį klausimą atsakytų „taip“. Neseniai išleistos Robersono brošiūros viršelyje rašoma „Roberson – *hepeningo* vieta – tai centras“. O paskutiniame to paties gražiai sumaketuoto viršelio puslapyje – „Tai meno muziejus, mokslo muziejus, istorijos muziejus, menų taryba, meno, muzikos, šokio ir teatro būreliai – švietimo centras visiems“. Nėra abejonės, kad Robersono centras aktualus, kad gerai tarnauja bendruomenei, o direktoriaus bei jo darbuotojų pastangos pagirtinos. Bet apsvarstykite klausimą, kuriame slypi gilesnė prasmė: „Ar Robersono centre tikrai yra muziejus?“

Žinoma, nė į vieną šių klausimų negalime atsakyti, kol nebus sutarta, kas yra muziejus. Buvo bandoma apibrėžti muziejų nuo pat jo egzistavimo pradžios, tačiau, kiek žinau, nėra tokio apibrėžimo, kuris visus patenkintų. Čia dar kartą mėginama pateikti vieną apibrėžimą, kuris galbūt padėtų išsiaiškinti pagrindinį šios diskusijos klausimą.

Norint įsigilinti į apibrėžimo problemą, būtina pakartoti keletą dalykų, kuriuos esu sakęs kitur, bet apie kuriuos skaitytojas gali ir nežinoti. Išėities taškas yra kolekcionavimo, kaip universalios elgesio, idėja. Teigiama, kad žmonės visais laikais ir visur kolekcionavo daiktus, laikė juos šalia savęs, tvarkė ir pertvarkė, stengdamiesi priimti realybę, kaip ją suvokė. Galima pridėti, kad žmonės taip pat kolekcionuoja ir idėjas, jas tvarko bei pertvarko, kolekcionuoja žodžius ir garsus, turi pasakojimų ir dainų kolekcijų ir panašiai su jomis elgiasi, bet dabar mums svarbiausia – daiktų kolekcionavimas.

Geriausias šio universalios kolekcionavimo pavyzdys, kurį galėčiau jums pateikti, – tai ne tik faktas, kad per visą istoriją užfiksuotos kolekcijos ir daiktų kolekcijų tvarkymas, ir tai patvirtina archeologiniai radiniai. Bet dar svarbiau, kad šiandien

pastebimas toks pat elgesys intymiajame ir asmeniniame gyvenime. Štai keletas pavyzdžių, kurie gali jums naujai ką priminti iš jūsų patirties ar stebėjimų.

Pagalvokime, kas atsitiktų mažam berniukui ar mergaitei, pirmą kartą atvežtiems iš miesto į kaimą. Ar vaikas neatsineša į namą, trobą ar viešbutį įvairiausių daiktų, kurių prisirinko naujoje aplinkoje? Ar neatsineša nugaišusios rupūžės, grybo ar spalvotų medžio lapų, jūros pakrantės akmenėlių, į krantą išmestų medžio gabaliukų, nugaišusią žuvį, kriauklių, į jūrą išmesto krovinio dalių – nelygu, kur esate? Ir ar jis nepasiims tų dabar jau brangių daiktų į kamputį, kurį laiko savu (galbūt palangę arba šalia jo lovos esantį stalą)? Ir ar jis nedėlioja ir neperdėlioja savo naujųjų radinių, juos apžiūrinėdamas ir tyrinėdamas?

Vaikas aktyviai tyrinėja naują aplinką ir su savo radiniais bando sukonstruoti modelį, kuris padėtų jį suprasti. Modelio konstravimo svarba matyti iš vaiko reakcijos, kai vienas iš tėvų, brolis ar sesuo sujaukia jo kolekcijos išdėliojimo tvarką. Galbūt tvarkydama mama paima vaiko daiktų rinkinį ir perdėlioja tvarkinga eilute išilgai palangės krašto. Vaikas sielvartauja ne todėl, kad buvo sugadinti jo daiktai, jo trofėjai, bet todėl, kad buvo suardyti prasmingi ryšiai, kuriuos jis nustatė tarp daiktų.

Laikui bėgant, jeigu vaikas liktų toje aplinkoje ir ji taptų jam gerai pažįstama, kolekcionuotų kaip nors kitaip. Tada jis pagal savo supratimą rinktų tuos daiktus, kurie svarbūs toje aplinkoje. Vėliau, jau būdamas labiau subrendęs, savo aplinkoje rinktų ir pagarbiai saugotų tuos daiktus, kurie geriausiai atspindi toje aplinkoje praktikuojamas vertybes arba vertybes, kurias praktikuoja visuomenė, kurioje jis gyvena.

Ar toks elgesys vienaip ar kitaip nebūdingas mums visiems? Turėdami progos pamąstykite apie daiktus, kurie išdėlioti jūsų namuose arba kambaryje. Atidžiai įsižiūrėkite į vadovo darbo stalą, kur išdėlioti atminimo ženklai ir suvenyrai, vadinamasis kanceliarinių reikmenų rinkinys (kurių dauguma yra ne tokie jau praktiški, kaip atrodytų iš pirmo žvilgsnio). Šios struktūrizuotos kolekcijos šį bei tą pasakys jums, kaip kolekcininkas suvokia realybę.

Jeigu norite labai ryškaus pavyzdžio, pasižiūrėkite, kas vyksta paauglių ir net dvidešimtmečių kambariuose. Labai dažnai tie kambariai atrodo tarsi apimti nuolatinio chaoso, perversmo ir, tėvų ar suaugusiųjų akimis žiūrint, yra nuolat nepagrįstai keičiami. O iš tikrųjų jaunuolis iš visų jėgų stengiasi rasti savo vietą tarp įvairių dalykų, todėl kolekcionuoja, atmeta kolekcijas, kuria naujas, pertvarko, sudarydamas naujus ryšius. Taip siekia neverbalinės realybės modelio, kuris išreikštų jo svajones ir siekius – atsaką į jo tapatybės paieškas.

Kitas, ir paskutinis, šios nepatikrintos hipotezės apie individą ir kolekcionavimą pavyzdys yra pagyvenusių žmonių namas ar kambarys. Mūsų laikais ypač sunku

tiems, kas jau nugyveno didesnę savo gyvenimo dalį, mūsų visuomenėje priimti revoliucinius pokyčius. Tad tuose kambariuose matome didžiules atmintinų daiktų, suvenyrų, fotografijų ir atminimo dovanų kolekcijas; šie žmonės jas susistemino stengdamiesi išsaugoti tikėjimą ta realybe, kurią jie kažkada išgyveno, bet kuri, tiesą sakant, jau seniai praeityje. Tuomet tampa aišku, kad kolekcija, kaip realybės modelis, pirmiausia reikalinga kolekcininkui ir gali padėti arba kitaip paveikti ne tik jo, bet ir objektyvų lankytojo suvokimą.

Maždaug prieš šimtą metų (bet ne anksčiau kaip prieš porą šimtų) kolekcijos buvo privačios, viešų kolekcijų dabartine prasme nebuvo. Tos kolekcijos buvo uždaros, nes beveik visais atvejais atspindėjo asmeninį kurio nors individo realybės suokimą ir jo paties įvaizdį. Kolekcijos galėjo byloti: „Žiūrėk, koks aš smalsus, kruopštus ir visapusiškas. Štai mano mokslinė kolekcija, kuri patvirtina mano nuomonę pasaulio tvarkos ir gamtos įstatymų klausimais“. Kolekcija galėjo sakyti: „Žiūrėk, koks aš turtingas“ arba „Pažiūrėk į šitai. Matai, kokie gražūs daiktai supa mane. Matai, koks puikus mano skonis, koks aš kultūringas ir išsilavinęs“. Ji galėjo sakyti: „Ak! Esu daug pasaulio matęs. Pažiūrėk, kiek daug vietų aplankiau. Pažiūrėk į tuos keistus daiktus, kuriuos atsivežiau iš savo nuotykiinių kelionių. Taip! Aš esu nuotykių ieškotojas“. Ir jeigu jus ar mane pakviestų apžiūrėti kurią nors iš šių kolekcijų, nekiltų jokių rimtų problemų. Mums niekas nesakė, kad tai *mūsų* kolekcija ar kad *mes* privalome pritarti kolekcininko požiūriui į pasaulį ir save. Mes paprasčiausiai pamatėme jo kolekciją ir galbūt per ją geriau ją pažinome.

Su kai kuriomis išimtimis galime sakyti, kad tik prieš šimtmetį ar truputį anksčiau mes, Vakarų visuomenė, pradėjome kurti viešus muziejus. Daugeliu atvejų tai buvo visuomenei atvertos privačios kolekcijos, ir, jeigu tai buvo gerai išaiškinta, kaip jau minėjau anksčiau, tai nesukeldavo jokių problemų. Problemos prasidėjo tada, kai kilo nauja idėja: demokratinis muziejus.

Idėja buvo gana paprasta. Tereikėjo surinkti į vieną vietą įvairiausias kolekcijas ir pateikti jas plačiajai visuomenei didesniam išprusimui ir laisvalaikiui praleisti. Tačiau paskelbus, kad šios kolekcijos yra visuomeninės ta prasme, kad yra visuomenės nuosavybė, daugiau nebebuvo sakoma, kad tai buvo kažkieno kito kolekcija, kurią jūs, kaip lankytojas, galite apžiūrėti. Vietoj to buvo sakoma, kad tai buvo *jūsų* kolekcija ir todėl ji turi būti prasminga *jums*, lankytojui.

Dabar visuomeninis muziejus buvo individualaus kolekcionavimo elgesio institucionalizavimas. Todėl visuomenė turėjo teisę tikėtis, kad pateikiamos ir aiškinamos kolekcijos kaip nors turi atitikti tos visuomenės vertybes ir kolektyvinės aplinkos arba, galime sakyti, realybės suvokimą. Deja, tokių visuomeninių kolekcijų kūrimas iškėlė dvi esmines problemas. Manoma, kad jos iki šiol neišspręstos daugelyje muziejų ir meno galerijų.

Pirmoji problema buvo ta, kad kolekcininkai ir už kolekcijų organizavimą bei formavimą atsakingi žmonės priklausė akademiniam, kuratorių elitui; jie geriausiai išmanė ir geriausiai jautėsi su tais modeliais, kurie buvo būdingi jų akademiniams disciplinoms. Tad visuomeninės kolekcijos buvo formuojamos pagal modelius, kurie buvo prasmingi tik turintiems specialų išsilavinimą, kurie buvo susipažinę su mokslinėmis klasifikavimo sistemomis, dominuojančiomis istorijos teorijomis arba akademiniu požiūriu į meną ir meno istoriją. Beveik galima sakyti, kad vietoj privačių kolekcininkų atsirado išskirtinis, privatus kuratorių klubas. Visuomenei jie siūlė tas pačias kolekcijas, tik su nauju užrašu virš durų.

Antroji problema buvo ta, kad vertybių sistemos, kurios lėmė ne tik medžiagos parinkimą, bet ir jos pateikimo prioritetus, buvo vidurinės, jei ne aukštesnės, klasės elito vertybių sistemos. Labiausiai tai buvo būdinga, žinoma, meno muziejams.

Mes sukūrėme puikius mokslo muziejus, kuriuos galima pavadinti trijų matmenų vadovėliais. Sukūrėme nuostabius meno muziejus, kurie atspindėjo buržuazijos ir aristokratijos, bet ne liaudies, kultūros palikimą.

Tačiau netgi turint minty šiuos trūkumus ir ribotumus, tos visuomenės grupės, kurios galėjo tai padaryti, bent jau sukūrė muziejus-šventoves, kuriose buvo saugomi jiems svarbūs ir vertingi daiktai. Visuomenė priėmė idėją, kad jei tai yra muziejuje, vadinasi, tai ne tik tikra, bet ir aukščiausio lygio. Jeigu muziejus sakė, kad šitas ar anas yra toks, vadinasi, tai tiesa. Bent jau kurį laiką muziejus buvo ta vieta, kur galėjai eiti ir palyginti asmeninį realybės suvokimą su vadinamuoju objektyviu požiūriu į realybę, priimtu ir patvirtintu tavo visuomenės.

Įtariu, kad būtent dėl šios priežasties retkarčiais sakydavau, kad sociologiškai, pagal savo funkciją muziejus artimesnis bažnyčiai nei mokyklai. Muziejus suteikia galimybę dar kartą patvirtinti tikėjimą; tai vieta, kur įgyjama asmeninės, intymios, kartu ir visiems bendros patirties; pagal koncepciją tai mūzų šventovė, kur asmeninio gyvenimo patirtį galima matyti kontekste, įvardytame kaip „Dievo darbai per visus amžius; žmogaus menai per visus metus.“²

Iš šio bandymo sukurti apibrėžimą galima daryti išvadą, kad šis pranešimas – tai konservatyvi ir reakcinga tradicinio muziejaus gynyba; ir šioje vietoje norėčiau tokią implikaciją paneigti. *Išties* sakoma, kad muziejaus-šventovės supratimas iki šiol galioja ir kad tokie muziejai bet kuriai visuomenei, pretenduojančiai į kultūringumą, yra būtini. Bet taip pat bus pasisakančių už muziejų reformą. Dėl to jau kyla ne reformų, bet forumų klausimas, o tai vėlgi kitas dalykas.

² Užrašas virš įėjimo į Karališkąjį Ontarijo muziejų Toronte, Kanadoje.

Čia muziejų reforma nereiškia muziejų pavertimo visuomeniniais klubais ir atrakcionais, bet reformą siekiant juos patobulinti muziejaus-šventovės prasme. Pirmasis žingsnis būtų atkurti muziejaus vaidmenį arba, jeigu norite, visuomeninę jo funkciją. Muziejus turi tvirtai siekti aukščiausios kokybės pagal didžiausią įmanomą objektyvumą atrenkant, organizuojant ir interpretuojant. Jeigu muziejai nori įgyti pasitikėjimą, jie turi būti pasiruošę pripažinti, jei ko nors nežino ar nesupranta, taip pat su pasitikėjimu pateikti tiesą ir remti tuos dalykus, kurie laikomi laikmečio nuomone.

Akademinės klasifikacijos sistemos, kurios daugumai muziejų lankytojų yra neiššifruojami kodai, turi būti arba pakeistos naujomis arba patobulintos, papildytos kolekcijų aiškinimais, kurie remtųsi potencialios muziejaus auditorijos patirtimi ir supratimu. Kolekcijos, atspindinčios buržuazijos ir aristokratijos kultūras, turi būti pateikiamos liaudies kultūros, liaudies meno, valstiečių ir darbo klasės gyvenimo būdo kontekste, nes kolekcijos ir atsirado iš šios kultūros. Reikėtų pasinaudoti socialine istorija ir antropologų išvalgomis bei sukurti aiškinimo metodą, kuris realiau pateiktų kolekcijas ir ypač muziejaus „brangenybes“.

Muziejams, susijusiems su kitomis, egzotiškomis ar istorinių laikotarpių kultūromis, reformuojantis iškyla ypatinga užduotis padaryti šias kolekcijas aktualias dabartiniame gyvenime ir visuomenei. Dauguma direktorių nustebtų išgirdę, kaip muziejų lankytojai aiškina tradiciškai pateiktas rytietiškas arba antikos laikotarpio kolekcijas. Nepateikdami prasmingų kolekcijų aiškinimų, dėl tokio aplaidumo muziejus galima kaltinti klaidinimu, faktų iškraipymu ir pavoingo bei destraktyvaus požiūrio į kitokias nei mūsų kultūras skatinimu šiame, kaip McLuhanas yra pavadinęs, „globaliame kaime“.

Iš tiesų tokios muziejų reformos yra dalis socialinės atsakomybės už kultūrinės programos sudarymą. Jos būtinos demokratizuojant kultūrą arba, pasitelkus mano mėgstamą posakį, kuriant *lygias kultūrinės galimybes*.

Šios reformos, apie kurias galima dar daug kalbėti, jokių būdu nėra nauji pasiūlymai ir jie tikrai nėra originalūs. Tokios muziejų reformos siūlomos jau ne vieną dešimtmetį. Nuo II pasaulinio karo buvo daug apie jas prikalbėta ir prirašyta. Deja, dauguma didžiųjų muziejų mažai ką yra nuveikę. Tačiau atėjo laikas, kai muziejai arba privalo šias reformas įgyvendinti, arba jie nunyks.

Kai kurie skaitytojai galbūt yra girdę, kaip 1971 m. pavasarį Niujorke buvo nutraukti Amerikos muziejų asociacijos posėdžiai. Protesto grupė, kurią daugiausia sudarė nusivylę Niujorko menininkai, pareikalavo, kad juos įleistų į posėdį. Įleista grupelė atstovų trukdė posėdžiui, paskelbė manifestą, brovėsi prie mikrofonų ir nesileido nutildomi. Daugumą dalyvavusių Amerikos muziejininkų tokie įvykiai ne tik sukrėtė, bet ir labai nustebino. Jie nesitikėjo, kad gali būti protestuojama prieš

muziejus ir meno galerijas. Mane, prieš kelis mėnesius apsilankiusį muziejų posėdžiuose Paryžiuje ir Briuselyje, tai mažiau nustebino. Apie menininkų aljansą su intelektualais ir protestuojančiais radikaliais studentų judėjimais Europoje jau buvo žinoma, ir ten aš dažnai girdėjau aptarinėjant protesto prieš muziejus judėjimą.

Vakarų Europos radikalių menininkų judėjimo argumentas, kad menų srityje ar menų demokratizavimo procese nebus pažangos tol, kol nebus sudegintas Luvras, jau yra tapęs kliše. Ten protestuojama prieš didelių visuomeninių muziejų, kurie nedaro nieko, tik saugo buržuazijos ir aristokratijos dominavimo visuomenėje įrodymus, išlaikymą, ir prieš švietimą meno srityje, kur piliečiams primetamos Luvro įkūnijamos buržuazinės vertybės. Galima naudoti arba nenaudoti radikalaus protesto žodyną, ir abejoju, ar daug muziejininkų norėtų sudeginti Luvrą. Tačiau, manau, reikia pripažinti, kad iš tikrųjų protestas prieš muziejus ir meno galerijas turi pagrindą ir kad muziejus jau seniai reikėjo pertvarkyti.

Iš šio protesto galima daryti dar svarbesnę išvadą, – kad muziejų ir meno galerijų pasaulyje kažko trūksta. Šito nesužinosime pertvarkydami muziejų-šventovę. Mano požiūriu, aišku, kad visuomenėje tikrai ir skubiai reikia iš naujo sukurti forumą, kaip instituciją. Nors mūsų sąžiningi muziejai siekia tapti aktualūs, išsaugodami savo, kaip šventovių, vaidmenį, bet kartu reikia kurti ir ginčų, eksperimentų bei debatų forumus – tokius, kurie būtų susijusios, tačiau naudingos institucijos.

Savo kalboje, pasakytoje 1970 m. rugsėjį Kanados menų konferencijoje, dr. Mavoras Moore'as iš Jorko universiteto, reziumuodamas savo pasiūlymus dėl demokratizavimo ir lygių kultūrinių galimybių, pasakė, kad problemos esmė – „ar valstybė finansuos revoliuciją“. Sutinku su dr. Moore'u, kad valstybė (turima minty korporacijos, vyriausybė ir privatūs asmenys), tiesą sakant, turi finansuoti revoliuciją, sukurdamą galimybes menininkams ir kritikams kurti, būti išgirstiems, pamatytiems, ir kvestionuoti visų pripažintas vertybes bei institucijas. Tai, ką jie sako, turi būti pateikta visuomenės sprendimui ir laiko išbandymams. Tokios yra forumo funkcijos.

Kalbant praktiškai ir konkrečiai, siūlau ne tik parodų sales ir susitikimų vietas, kurios būtų visiems prieinamos, bet ir programas bei finansavimą toms, kurios be jokių išlygų priima pačias radikaliausias meno formų naujoves, pačias kontroversiškiausias istorijas, mūsų pačių visuomenės, žmogaus prigimties ar net mūsų pasaulio prigimties interpretacijas. Man keista ir liūdina tai, kad, kalbant apie forumą, pirmiausia turimas minty eksperimentavimas ir naujos idėjos meno bei humanitarinių, o ne technikos ir gamtos mokslų srityje. Mokslininkas, norintis imtis tyrimo, net jeigu jo rezultatai gali sugriauti pripažintą mokslinę teoriją, gauna laboratorijas, publikuojami jo darbai, mes duodame jam stipendijas. Ir jeigu jis tikrai sugriauna pripažintas teorijas, mes jį iškilmingai pagerbiame, nors jo sukurtos naujos teorijos sutrikdo mūsų visuomenę ir gyvenimo būdą.

Mes esame pasirengę ginčytis dėl kontraceptikų, vandens fluoravimo, mėgintuvėlių kūdikių ar visatos tyrinėjimų pliusų bei minusų, tačiau mums niekada nešauna į galvą įkalinti tuos mokslininkus, kurie sukūrė tai, dėl ko esame pasiruošę ginčytis ar kam prieštaraujame. Meno ir humanitarinių mokslų srityje taip nėra. Menininkas ar humanitarinių mokslų atstovas, kritikuojantis mūsų visuomenę, užgavęs mūsų jautrias vietas ar pažeidęs vertybes, yra paskelbiamas visuomenės priešu net nedavus laiko įvertinti ir apsvarstyti jo darbą ar teiginius.

Pačioje pradžioje buvo pasakyta, kad muziejų pasaulyje pastebima šizofrenija ir tapatybės krizė. Dabar tai galima paaiškinti plačiau. Daugelis institucijų neapsisprendžia, ar jos nori būti muziejai-šventovės, ar tapti visuomeniniais forumais. Kai kas bandė į šventovę įterpti forumą. Tą galima pasakyti apie institucijas, kurios vadina save muziejais, bet dabar sakosi yra „vieta, kuri yra ir veiklos centras, ir institucija, kurioje skamba visuomenei aktualios naujoviškos filosofijos“. Deja, forumo, kaip ginčų bei eksperimentavimo vietos, įterpimas į šventovę suvaržo ir, tiesą sakant, „iškastruoja“ forumo veiklą.

Muziejų (net ir liberalių muziejų) veiklos kryptį pasirinkimą lemia isteblišmentas (t.y. privileijuotieji, didelę įtaką turintys visuomenės sluoksniai). Labai dažnai kontroversiškos, eksperimentinės ir radiklios veiklos įsileidimas į muziejų yra kone paternalizmas. Manau, kai kurie muziejai nusprendė įtraukti prieš valdžią nusistačiusių judėjimų apraiškas į savo valdiškas institucijas tik iš protestų, o galbūt ir smurto baimės, taip siekdami neutralizuoti priešą. Įtariu, kad kiti pasirinko šį kelią, nes norėjo būti ten, kur vyksta veiksmas. (Tikrai, jeigu esi šiuolaikinio meno kuratorius ir dirbi muziejuje, turėtų erzinti stebint jaudinančius, gyvybės kupinus įvykius šiuolaikinio meno scenoje ir nesijausti to dalimi.) Tačiau, nepaisant motyvacijos, šiame straipsnyje teigiama, kad klysta tie muziejai, kurie stengiasi sujungti tas dvi naudingas sociologines forumo ir šventovės funkcijas.

Klysta todėl, kad iš dalies atima iš forumo jo gyvybingumą ir autonomiją. Yra dar svarbesnis šio paklydimo aspektas – įsileisti į muziejų neišbandytas, eksperimentines pakraipas, nuvertinančias tuos dalykus, kurių vieta tikrai yra muziejuje. Muziejų kolekcijos, kaip buvo sakyta anksčiau, pagrįstos kruopščiu realybės pavyzdžių atrinkimu, kai laikas ir žinovų nuomonė nusprendžia, kas bus muziejuje, o kas ne. Reikia suprasti, kad kai daiktas tampa muziejiniu, pasikeičia pats jo pobūdis. Kai meno kūrinys, archeologinis radinys ar antikinio meno kūrinys yra parduotuvėje, gatvėje ar forume, tai yra tik tai ir niekas daugiau. Įsigytas muziejaus, jis įgauna naują kokybę. Jūs ir aš skirtingai jį vertinsime. Kai daiktas nebuvo muziejuje, mes galėjome visiškai laisvai nuspręsti, jį priimti ar atmesti, jis mums patiko ar nepatiko. O kai jis jau muziejuje, mes vertiname žinodami, su pagarbia baime, kad ekspertai jau nusprendė: „Šitas yra geras“ arba „Šitas yra svarbus“ arba „Šitas yra tikras“. Objektas pradedamas saugoti.

Jeigu muziejus atveria duris visokioms inovacijoms ir eksperimentams, ar mes ir toliau pasitikėsime muziejaus nuomone? Arba yra kita galimybė – ar pradėsime priimti beveik be išlygų visas naujoves ir eksperimentus vien todėl, kad jos vyksta muziejuje?

Pabrėždami šią mintį ir apibendrinami, kas iki šiol pasakyta, galime teigti, kad forumas yra vieta, kur kaunamasi, o šventovė – kur ilsisi nugalėtojai. Pirmasis – tai procesas, o antrasis – kūrinys.

Ši bei tą reikėtų pasakyti ir apie socialinę atsakomybę nustatant muziejų programą, kuri kažkodėl atskirta nuo muziejaus, kaip forumo ar šventovės, klausimo. Buvo pasakyta, kad protestas, ginčai, eksperimentai ir naujovės tinka forumui, bet ne šventovei. Kai kas gali ginčytis, kad muziejus, kaip šventovė, yra apolitiškas, laikosi nuošaliai, nesirūpina socialiniais klausimais ir t. t. Tai visiškai netiesa.

Prieš daugelį metų dirbau muziejuje, kur gamtos mokslų atstovai per kavos pertraukas dažnai kalbėdavosi apie mūsų ežerų ir upių taršą. Šeštojo dešimtmečio viduryje šie mokslininkai buvo labai susirūpinę tarša, kai kurie iš jų buvo šią augančią problemą nagrinėjančių tarptautinių komisijų nariai. Tačiau galerijos ir specialios parodų programos, už kurias tie mokslininkai buvo atsakingi, šių problemų nesprenė. Ir tik dabar, kai tarša tapo populiari diskusijų tema, šis muziejus planuoja skirti savo resursus mūsų aplinkos taršos klausimui nagrinėti.

Tai pasakojimas apie socialinę atsakomybę nustatant muziejaus programą. Kai muziejai, ar jie būtų meno, istorijos ar mokslo, turi žinių ir resursų išaiškinti visuomenei svarbius dalykus, jie privalo tai padaryti, kad ir kokie kontroversiški šie dalykai būtų.

Propagandai muziejuje ne vieta. Visuomenės švietimas mokslo ir meno aiškinimas, pastangos paaiškinti tai, ką žinome, apie žmogų ir žmonių visuomenę – tokie dalykai, laikantis objektyvumo ir siekiant paaiškinti visas dalyko puses, visada turi turėti savo vietą muziejuje.

Grįžtant prie forumų ir šventovių, reikia turėti mintį kai kuriuos organizacinius ir funkcinis ryšius. Būtų geriausia, jeigu muziejus turėtų savo administraciją ir valdymo aparatą. Jeigu yra bendras administravimas, labai tikėtina, kad forumas taptų tam tikra prasme Skaistykla, muziejus – Dangumi, o muziejaus direktorius būtų šv. Petras prie Dangaus vartų.

Dėl finansinės krizės muziejų pasaulyje ir išaugusių statybų sąnaudų sunkiausias klausimas – ar muziejus ir forumas gali būti tame pačiame pastate. Idealiu atveju geriausia, jeigu tos forumo apraiškos, kurioms reikia pastato, būtų atskirtos nuo muziejaus, tačiau jas sietų kai kurios bendros paslaugos ir auditorija. Kai abi

funkcijos priverstos būti tame pačiame pastate, tuomet būtina jas vizualiai ir psichologiškai atskirti panaudojant spalvą, ženklus ar architektūrinio interjero detales.

Svarbiausia, ir vargu ar reikia tai kartoti, kad jie būtų atpažįstami kaip skirtingi dalykai; kad lankytojai įsisąmonintų abiejų funkcijas ir vaidmenis. Skirtumą taip pat turi įsisąmoninti ir kuratoriai, direktoriai, patikėtiniai bei finansuojančios organizacijos.

Reikėtų apmąstyti ir potencialią auditoriją bei veiksmingą komunikaciją priklausomai nuo to, forumas tai ar muziejus. Nors per pastaruosius du dešimtmečius gerokai išaugo muziejų auditorija, galima tvirtai teigti, kad dauguma gyventojų nevaikšto į muziejus ir meno galerijas. Reikėtų labai susirūpinti dėl tos auditorijos dalies, kurios muziejai *neturi*, ir per daug nesidžiaugti tais, kurie dažnai lankosi ir taip padidina lankomumo statistiką, taip džiugiai skelbiamą metinėse ataskaitose.

Vienas iš tyrimų apie laisvalaikį, atliktas Toronte³, mane įtikino, kad muziejų ir sporto varžybų lankymas labai panašūs tuo, kad abu, ir muziejus, ir beisbolas, labiau yra laisvalaikio nei specialaus domėjimosi dalykai. Pasirodo, yra žmonių, kurie laisvalaikiu niekur nevažiuoja ir visiškai apsiriboja televizija, radiju, laikraščiais, žurnalais, knygomis, muzikos plokštelėmis bei kasetėmis. Kita grupė laisvalaikiu yra labai mobilūs, visur keliauja, viską nori pamatyti ir viską daryti.

Įrodyta sąsaja tarp gero išsilavinimo ir meno muziejų bei labiau tradicinio vaidybinio meno. Čia neįeina bendro pobūdžio, istorijos, archeologijos ir gamtos mokslų muziejai. Remiantis šia studija galima kelti hipotezę, kad asmenys, išprusę muzikos, literatūros ir vizualaus meno srityse, gali nevaikščioti į muziejus vien todėl, kad jie nėra mobilūs, o tie, kurie mažiausiai išprusę, lankosi dažnai.

Visa tai leidžia daryti išvadą, kad svarstant, ką pasirinkti, – šventovę ar forumą ir norint pasiekti visą auditoriją, reikia pasitelkti žiniasklaidą. Iš pat pradžių muziejų parodas reikia rengti taip, kad jos taptų televizijos programų, filmų, žurnalų apybraižų ir gražaus dizaino lengvai skaitomų muziejų leidinių pagrindu. Taip pat turi būti programos, įtraukiančios platesnę auditoriją, kurios padėtų pateikti muziejų medžiagą bendruomenėms miestų rajonuose ir ypač mokyklose. Panašiai ir su forumu, kai sąlygiškai neprograminius ir dažnai neplanuotus įvykius reikia perduoti per žiniasklaidą. Kad visuomeniniai forumai taptų aktualūs visuomenei, jie turi būti įtraukti į elektroninės komunikacijos tinklus. Jų nereikia painioti su „forumais“, kuriuos sukūrė patys tinklai.

Daugiau nei pusė potencialios auditorijos neateis nei į forumą, nei į muziejų. Forumai ir muziejai patys turi eiti pas savo auditoriją. Ir net pati paprasčiausia išlaidų bei

³ Neskelbta studija apie poilsį ir naudojimąsi kultūriniais resursais, kurią Karališkojo Ontarijo muziejaus užsakymu atliko d. David S. Abbey ir autorius, 1961 m.

naudos analizė rodo, kad televizijos ar radijo laida, savaitinė skiltis laikraštyje pateiks daugiau informacijos ir žinių didesniai skaičiui žmonių už mažiau pinigų negu propagandinės kampanijos, siekiančios kuo daugiau žmonių nenorom suvartyti pagrindines duris.

Muziejai ir meno galerijos, kaip ir dauguma kitų kultūros institucijų, turi įvykdyti reformą ir sukurti lygias kultūrinės galimybes. Visuomenė nebetoleruos institucijų, kurios faktiškai arba menamai tarnauja elitinei mažumos auditorijai. Didinant šių institucijų valstybės finansavimą, visuomenė pradės reikalauti teisės žinoti daugiau, negu ji žino dabar. Ir visuomenė tikrai pareikalaus.

Dabar sunkus ir pavojingas metas muziejams bei meno galerijoms, ir muziejininkams tenka didesnė atsakomybė negu bet kada anksčiau.

Muziejai turi patys rūpintis reforma ir muziejaus, *kaip muziejaus*, plėtra. Jie privalo patenkinti visuomenės poreikį turėti tą unikalią instituciją, kuri vykdo amžiną ir universalią funkciją, – naudoti suklasifikuotus iš realybės paimtus pavyzdžius ne tik informacijai, bet ir kaip objektyvų modelį, su kuriuo galima palyginti individualų supratimą. Kartu reikia skubiai steigti forumus, kurių nevaržytų papročiai ir visų pripažintos vertybės. Jų tikslas nėra nei neutralizuoti, nei sustabdyti to, kas keltų abejonių dėl priimtų tvarkos. Forumas reikalingas tam, kad būtų garantuota, jog visi pamatys ir išgirs naują bei įdomų realybės suvokimą – naujas vertybes ir jų išraišką. Ignoruoti ar užgniaužti naujoves ar siūlymus ką nors pakeisti lygiai taip pat neprotinga, kaip ir priimti vien tik todėl, kad tai nauja.

Kai nėra forumo, muziejus-šventovė stovi viena tarytum kliūtis pokyčiams. Šventovė sugriaunama, o jos sunaikinimo įrankiai garbinami rytojaus šventovėje – bet vakardieną jau prarasta. Jeigu būtų forumas, muziejus gali būti šventovė, priimanti ir įtraukianti pokyčių apraiškas. Iš šiandienos forumo chaoso ir konflikto muziejai turi kurti kolekcijas, kurios rytoj mums papasakotų, kas mes esame ir kaip čia atsidūrėme. Juk pagaliau tai ir yra muziejų esmė.